

Агресивно и просоциално поведение

Определение за агресия

Поради твърде широките граници, в които се интерпретира агресията като явление, е нужно да се направи опит за дефинирането ѝ, и то по-специално

като проблем, представляващ изследователски интерес за социалната

психология.

Всички агресивни реакции имат 2 общи хар-ки:

- представяне на неприятен стимул
- междуличностен контекст.

Някои социални психолози приемат една опростена дефиниция за агресията,

която се фокусира само върху самия ѝ акт. Така например Арнолд Бъс (1961)

я определя като “отклик, който изпраща вреден стимул към друг организъм”.

Други изследователи включват не само акта на причиняване на вреда спрямо някого, но подчертават и важноста на намерението на определено поведение на индивида. Ленард Бърковиц (1975) дава именно такава дефиниция, определяйки агресията като “преднамерено ощетяване на другия”.

Доказателство за това доколко е важно наличието на умисъл в даден насилствен акт е например разликата в присъдите и дори във формулировката на термините на два вида престъпления — предумишлено и непредумишлено убийство.

Д. Зимък (1978) дава по-тясно определение на агресията — тя е опит за нанасяне на телесно или психическо нараняване на другия.

Някои изследователи откриват пряка връзка между властта, доминацията и агресивното поведение. Дж. Тедеси и колегите му свеждат дефиницията до

“власт чрез принуда над околните”.

Разновидности на агресивното поведение

От гледна точка на социалната психология агресията не може да бъде

разглеждана еднозначно нито като положителна, нито като отрицателна

поведенческа проява (подобна оценка има по-скоро морален характер). А.Бъс

и С.Фешбах (1964, 1970) правят следното разграничение:

- когато агресията е средство за постигане на определени цели, става дума

за инструментална агресия. Тя играе ролята на активен адаптивен

индивидуален механизъм към човешката среда.

- когато сама по себе си е цел, се говори за враждебна агресия. Целта ѝ е

единствено да се нанесе вреда или да се нарани жертвата, да се намери

отдушник за гнева (затова се нарича и гневна агресия), без това да е

решение на някакъв проблем на индивидуалната адаптация.

В зависимост от това дали агресивното поведение е причинено пряко от

поведението на обекта или не изследователите говорят за откликваща и за

застрашаваща агресия.

Друга класификация на видовете агресия прави А. Бъс (1961), като я

разглежда в три дименсии:

- физическа — вербална
- активна — пасивна
- директна — индиректна.

Индивидуалните различия са определящ фактор за типа реагиране и поведение

— в една и съща ситуация един човек би могъл да реагира изключително

агресивно, докато друг да запази самообладание. Открита е връзка между

агресията и поведението от тип А, което има следните характеристики:

- времеви натиск: свръхангажираност и липса на време;
- съревнователност: амбициозност и “състезателно поведение”;
- враждебност: нетолерантност и избухливост;
- потребност от контрол: “себеизмъчване” поради невъзможността да се

ръководи поведението на околните и непредвидимостта на житейските

ситуации.

Според повечето изследователи именно “потенциалът към враждебност” е

най-опасен — точно той е свързан с агресивното поведение.

Концепция на Ерих Фром за агресията

Псевдоагресия: игрова агресия – в спорта (фехтовка, източни бойни изкуства и т.н.); агресията като самоутвърждаване; агресия като порив за действие и липса на страх – важна е за оцеляването.

Отбранителна агресия: Проявява се, когато възниква заплаха за живота, здравето, свободата или собствеността. Може да е обусловена от морални и религиозни убеждения, възпитанието и т.н. Възниква поради следните причини:

- човек реагира и на възможната опасност в бъдеще;
- допуска, че го манипулират, ръководят, убеждават, че му “промиват

мозъка”;

- сферата на жизнените интереси е по-широка от тази на животните.

Ценностната ориентация му дава координационната система, която трябва да

се запази – религия, родина, наследство от предците...

Агресия и свобода: Свободата е предпоставка за разкриването на всички

способности на личността, за физическото и психическото здраве и

равновесие. Тази чисто отбранителна агресия съвсем слабо се смесва с

неотбранителната деструктивност.

Агресия и нарцисизъм: В смисъл, че човек нарцистично проявява интерес само

към собствената си личност, тяло, потребности собственост, чувства и т.н.

Агресия и съпротива: Става въпрос за безсъзнателно противене на това

изтласкания материал да стане осъзнат. Задейства се една защита, когато се

изтласква истината.

Инструментална агресия: Разрушението помага за достигането на други цели.

Алчност – патологична проява на неуспешното развитие на личността.

Доброкачествена и злокачествена агресия: Злокачествената е резултат от

взаимодействието на различни социални условия и екзистенциални отребности

на човека.

Теоретични подходи за обяснение на агресията

Най-общо позициите са две:

- агресивното поведение е вродено по своя характер, вид животински

инстинкт, наследен от човека;

- по-голямата част от агресивните действия са научени чрез пряко

подкрепяне или пък чрез наблюдение на подобно поведение от страна на други

хора.

Някои изследователи се опитват да намерят компромисен вариант между тези

две позиции. Така например Бърковиц определя агресията като “функция на сложно взаимодействие между вродени склонности и заучени реакции”.

Генетичен произход на агресията

Зигмунд Фройд: Според него човек се ражда с инстинкт към смъртта

(танатос), който се проектира по два начина в човешкото поведение:

- когато е насочен навътре, се изразява под формата на наказание, което

индивидът налага върху самия себе си и чиято крайна форма е

самоубийството;

- когато е насочен навън, се проявява като враждебност, склонност към

разрушение и убийство.

Според Фройд агресивната енергия постоянно се натрупва и нараства и затова

трябва да намери своя отдушник (Елиът Арънсън нарича тази теория

“хидравлична”). Обществото има за задача да създаде някакъв регулативен

механизъм за този инстинкт, който да помогне за сублимирането му, за

превръщането му в социално приемливо или дори полезно поведение.

Конрад Лоренц: Също застъпва хидравличната теория за агресивността. Смята,

че основна нейна функция е да поддържа живота на индивида и вида и е

водена от вроден инстинкт за борба. Лоренц директно пренася етологическите

си концепции в сферата на проблема за агресията на човека. Животните са

защитени от себеунищожение чрез генетично предавани механизми, които

свеждат инстинктивната агресивност до символични и ритуални заплахи,

предотвратяващи смъртоносния изход. Хората обаче не са развили инстинктивни

забрани срещу убиването, тъй като им липсват вродени смъртоносни оръжия

(зъби, нокти, отрова и т. н.), които те са заместили с постиженията на

техническия прогрес. Р. Ардей определя човека като “хищник, чийто

естествен инстинкт е да убива с оръжие“

Социален произход на агресията

Голяма част от изследователите застъпват позиция, която в същността си е

напълно противоположна на психоаналитичната и етологичната концепция.

Техните теории са известни като теории за външните подбуди, тясно свързани

с необихейвиористичните социалнопсихологически теории, тъй като включват

подбудата (drive) между стимула и реакцията.

Долард, Дууб, Милър, Маурър и Сиърз: В края на 30-те години издигат тезата

за неразривната връзка между агресията и фрустрацията, а именно че

фрустрацията винаги води до агресия, респективно агресията винаги е

следствие от фрустрация. Авторите считат своята концепция за естествено

продължение на възгледите на Фройд.

Проблемът дали агресията е вродена или не не заема централно място в тази

научна хипотеза. Според авторите й фрустрацията, т. е. пречките пред

целенасочените действия на индивида през целия му живот и особено през

периода на социализация (било то и при “идеални условия за научаване” на

социално одобрени форми на поведение) са неизбежни. Човек не е подложен на

фрустрация само докато не се е родил (възглед, който силно напомня късната Фройдова концепция).

Ленард Бърковиц: Последовател на Долард и колегите му — със своята работа

той преработва тяхната хипотеза и я популяризира. Той прави две

допълнителни модификации на релацията фрустрация-агресия:

- разширява определението на понятието фрустрация, като я дефинира като общ клас нежелани събития, т.е. агресия може да бъде предизвикана както от възникнало препятствие по пътя към целта, така и при отсъствие на причина от външната среда (например у животните може да бъде провокирана от глад, необходимост от териториална защита и др.);

- включва във външните причини за агресията и т. нар. сигнали за агресивност, представени в ситуацията. Те имат функцията на стимулатори, спомагащи за преодоляването на задръжките пред агресивното поведение. По тази причина например английските полицаи не носят оръжие, тъй като наличието му в ситуацията повишава агресивността на отговора.

В концепцията на Бърковиц има различни фактори за появата на агресивно

поведение:

- основен двигател на агресията е гневът, породен от фрустрацията или

нежеланото събитие;

- друг вътрешен фактор, определящ поведението на индивида в ситуацията на

нежелано събитие са т. нар. когнитивни променливи или интерпретацията на

събитието. Така например изходът би могъл да бъде бягство вместо агресия,

мотивирано от свързани с подобни събития спомени, които карат индивида да

пренебрегне негативния си афект. В друг случай извинение от страна на

другия, предизвикал нежеланото събитие, може да доведе до преоценка на

ситуацията и т. н.

- агресивното поведение може да бъде предизвикано дори и от наблюдение на

агресивен модел, т. е. то може да бъде не само реакция на фрустриращи

фактори;

- индивидуалните различия също влияят върху начина, по който реагира

субекта.

Елиът Арънсън: Също подчертава ролята на фрустрацията като определящ

фактор за агресивността. Той отбелязва, че е необходимо да се прави

разлика между фрустрация и депривация. Според него фрустрацията е резултат

от неосъществени надежди, което съответно води до агресивност. Друг важен

момент е, че фрустрацията е резултат не просто на депривация, а на

относителна депривация, т. е. субектът се чувства фрустриран, ако при

равни други условия е ощетен в сравнение със заобикалящите го.

Теорията за социалното научаване: Най-общо тя се състои в следното –

хората се научават на агресивно поведение (то не е вродено) и също така се научават при какви условия такъв тип реакция би била успешна за постигане на желаната цел, като негативният афект или фрустрацията не е от решаващо значение. Главен представител на тази теоретична постановка е Албърт Бандура (1973). Той смята, че агресията има преди всичко инструментална функция, т. е. има адаптивна стойност заради подкреплението, което носи, или заради оперантния ефект от прилагането ѝ. Агресивното поведение се учи както и всяко друго по пътя на условните връзки на подкреплението и наказанието, но освен това при човека действа и наблюдението или моделирането, както и съпреживяването.

Излагането на агресивен модел дава два типа информация, които могат да засилват агресивното поведение:

1. Наблюдаването на агресията в действие дава техническо “ноу-хау” и

засилва увереността на наблюдателя, че и той може успешно да изпълнява

акта на насилие.

2. Осигурява информация за последствията – награди или наказания – от

агресивните действия в конкретен тип ситуация. Така наблюдаването

поведение бързо става част от поведенческия репертоар на човека, става

агресивен сценарий /схема/.

Провеждайки експеримент с група деца и гумена кукла “Бобо”, спрямо която

възрастен човек се държи агресивно, Бандура установява, че те не само

копират поведението му, но и измислят нови, творчески форми на агресия.

Интересен е и фактът, че момчетата демонстрират повече агресивност от

момчетата, както и че и двата пола реагират по-агресивно към модели от

мъжки пол.

Различните модели на наблюдение влияят различно – най-силно влияе живият

модел, по-слабо филмовият, в по-малка степен анимационен модел, липсата на

модел оказва малко по-силно агресивно поведение от наблюдаването на

неагресивен модел.

Според Бандура в зависимост от индивидуалната история на социалното

научаване и от свойствата на стимулната ситуация една подбуда може да води

до зависимост, бягство, конструктивно справяне с проблема или агресия.

Следователно агресивният модел е само един от изходите, той не ригидно

господстващ. Промяна в него може да настъпи както ако се окаже неподходящ

за изискванията на ситуацията, така и ако бъдат променени стимулите и

подкрепящите условия, които да го трансформират в друга, социално

по-желателна форма.

Стратегии за редукция на агресивното поведение

Според теорията за социалното научаване негативният ефект от медийното

насилие върху аудиторията — телевизията дава модел за агресивно поведение,

който е до такава степен устойчив, че дори месеци след експериментален

сеанс се имитира при наличието на подходяща ситуация. Телевизионното

насилие играе и роля на сигнал за агресивност, увеличаващ степента на

агресия в налична ситуация на нежелано за индивида събитие.

Катарзисна хипотеза: гледането на телевизионно насилие не е нищо повече от

форма на сублимация, на освобождаване от агресията чрез заместване.

Индивидът получава нужното му периодично разреждане на натрупаната в

организма агресивна енергия, но без последствия за реалните жизнени

отношения, без конфликти, без материални ограничения. Тази хипотеза е

по-неубедителна поради противоречивостта на резултатите от проведените

експерименти.

Един от най-разпространените методи за контрол над агресивното поведение е

наказанието. То трябва да е в разумни граници, тъй като:

- реципиентът може да го интерпретира като атака срещу себе си и да засили

атаката си;

- лицата, които налагат наказание често могат да послужат като агресивни

модели – индиректно родители научават децата си да бият по-малките от тях.

Наказанието трябва да отговаря на няколко условия, за да бъде успешно:

- то трябва да е навременно — да следва акта на агресия колкото е възможно

по-скоро;

- интензивно — то трябва да бъде в достатъчна степен нежелано за

потенциалния реципиент;

- възможно — вероятността, че то ще последва агресивния акт трябва да бъде

достатъчно висока.

Друг метод за ограничаване на агресивния модел на поведение е развиването

на емпатията. Норма и Симор Фешбах откриват отрицателна корелация между

емпатията и агресивността у децата. Колкото повече човек е способен на

емпатия, толкова по-рядко прибегва до агресивни действия. За повечето хора

е трудно да наранят друго човешко същество, освен ако не успеят по някакъв

начин да дехуманизират своята жертва.

Чрез намаляване на фрустрацията се намалява и агресията, тъй като те са

правопропорционални. Д. Дейвид доказва, че обучени в конструктивно

поведение деца са слабо агресивни, тъй като реагират конструктивно на

фрустрацията. Включването в детските програми на позитивни модели на

поведение водят до един по-миролюбив модел на взаимодействие.

Своята роля в снижаването на нивото на агресията играе и извинението

(според проведените експерименти то е особено ефективно, когато е

поднесено публично, но дава добри резултати и в другия случай).

Всички тези методи за контрол над агресивността обаче са най-ефективни,

ако се прилагат още в ранните етапи на социализацията на детето, когато то

изгражда своите поведенчески модели.

Понятие за просоциално поведение

Просоциално поведение – стремеж да се подsigури психическото или

физическото благополучие на другия човек. Поведение, целящо да постигне

добруването на индивида и обществото.

Х. Бирхоф описва просоциалното поведение с помощта на две условия, които

го определят:

- желание да осигуриш нещо на даден човек
- липса на задължителност, т. е. наличие на свобода на избора.

Просоциалното поведение се състои от тези реакции, при които няма очевидна

изгода за респондента, но са от полза за реципиента

С термина “просоциални” психолозите обозначават предписаните в опр.

култура морални действия, които се определят като социално-положителни:

щедрост, взаимопомощ, сътрудничество, съчувствие...

Според Томас Хобс мотивацията за каквато и да е форма на активност,

насочена към групата и околните е преди всичко егоистична по природа,

поради което гражданските общества се изграждат на базата на система от

норми и закони с цел да се предпазим едни от други. Според Русо и

философите на Просвещението добротата у хората е вродена и поведението им

се мотивира от такива нужди като нуждата от афилиация, симпатия и

общностна принадлежност.

Просоциалното поведение като продукт на социализацията

Има много фактори, които оспорват генетичния характер на просоциалното

поведение. Най-сигурното заключение е, че все пак става дума за

поведенчески патерн, който е научен. Като важна човешка ценност

подпомагащото поведение е включено в основата на социализационния процес.

В същото време обаче актуалната му операционализация зависи и от редица

личностни и ситуационни фактори.

В психоаналитичната, когнитивната и бихевиористката концепция

просоциалното поведение се разглежда по следния начин:

- Фройд – суперегото определя просоциалното поведение. Суперегото се

развива, ако детето научи набор от реакции от своите родители. Тези

ценности са инкорпорирани и интернализирани като част от него.

- Когнитивното развитие – Пиаже и Коулбърг. Егоцентризмът е несъвместим с

просоциалното поведение. Според Коулбърг с процеса на съзряване ние

започваме да разбираме повече, разбираме последствията от действията си, и

приемаме основните принципи на морала. Според изследванията, с растежа си

децата напредват до по-високи нива на когнитивно развитие и различни

видове морално обосноваване, но тези когнитивни разлики изглежда не са

особено полезни в предсказването на просоциалното поведение.

- Теории за подкреплението – просоциалните реакции настъпват, защото са

били подкрепяни в миналото. Освен прекия опит на подкреплението, хората са

повлияни и от очакванията за бъдещите награди и наказания. Понеже

алтруистичните намерения могат да предизвикат неприятни очаквания,

перцепцията ни за тази неприятност може да интерферира с просоциалните

действия.

Експериментиране в областта на просоциалното поведение

Правени са някои изследвания, според които компенсаторния алтруизъм и реципрочността в подпомагащото поведение са в основата на неговата същност.

Извършвани са наблюдения върху донори на бъбреци за членове от семейството и тяхната реакция след донорския акт. Повечето от тях преживяват депресия след операцията, дължаща се на спада на вниманието към тях и усещането за липсата на съответна компенсация за огромната жертва и този факт показва, че все пак повечето хора очакват да получат подобаваща награда, отговаряща на степента на извършеното добро.

Във връзка със социалните модели и влиянието им върху подпомагащото поведение е правен следният експеримент: демонстрират се различни модели

на поведение за дарение за нуждаещи се деца по коледните празници, като

подставени лица се изказват положително и дават монета или пък негативно и

отминават. Наблюдава се реакцията на свидетели и се иска степента на

неговото одобрение. В резултат тези които са видели модела са по-склонни

да дадат, отколкото останалите. При негативния модел се наблюдава

"бумерангов ефект" – тъй като той нарушава ясно дефинирани модели за

милосърдие и благотворителност, ефектът е обратен и дарителската активност

на наблюдателите се увеличава.

Л. Берковиц прави следния експеримент с цел изследването на връзката на

алтруистичното поведение и себеусещането на Аз-а: изследват се две групи

лица, като на едните се дава неутрална инструкция, омаловажаваща

изследването, а на другата се съобщава, че чрез него ще бъдат оценени

шансовете на индивида за успех в живота. След това изследваният се оставя

да работи заедно с подставено лице, на което се дава тъпа и трудна задача

и се наблюдава склонността за помощ от страна на изследваното лице.

Резултатите показват, че когато индивидът вярва, че ще бъдат измерени

шансовете му за успех в живота, той е 7-8 пъти по-неотзивчив, отколкото

когато не е толкова центриран върху себе си. Ез-интересът интерферира с

емпатията, която е в основата на алтруистичното поведение

Мос и Пейдж (1972) – случайни лица трябва да помогнат последователно на

две подставени лица, които ги "награждават" с реакциите си. Позитивното

подкрепление за едно помагашо действие води до много по-голяма тенденция

да се помогне на втори човек, отколкото ако първото помагашо поведение

получи негативна реакция. Неутралното подкрепление също предизвиква много по-голяма вероятност за просоциално поведение при втория случай, отколкото негативното.

Бейрън (1970) – хората помагат много повече на някого, който изпитва силна болка, отколкото на този, който изпитва слаб дискомфорт.

Колкото повече са присъстващите в една ситуация, в която някой се нуждае от помощ, толкова по-малка е вероятността изследваното лице да помогне.

Гелфанд (1973) – експеримент с наблюдатели на престъпление (кражба в магазин). Когато изследваното лице е отгледано в малък град или село

вероятността да докладва за кражбата е по-голяма, отколкото ако е от голям град.

К. Табор и Д. Р. Шафер (1981) правят изследване върху ефекта на възрастта

на този, който помага, инструменталната привлекателност на бъдещия

реципиент, и потребността на реципиента от сътрудничество при

просоциалното поведение на децата. На деца с възраст 5-6г., 7-8г., 9-10г.

е дадена възможността да споделят ценна за тях вещ с неатрактивен или

атрактивен връстник. След няколко минути, връстникът, който е бил в

съседната стая, сякаш пада от стола и има силна/слаба нужда от помощ.

Единственият значим резултат за индекса на споделянето е възрастта на

този, който помага: по-големите деца споделят по-голяма част от

притежанията си от по-малките. Обратното, необходимостта от помагане на

“спешен случай” са повлияни само от очевидната необходимост от помощ.

Накрая, споделянето на децата и техните реакции на спешния случай

корелират позитивно с резултатите, които децата получили по тест за

емпатийни способности.

Обучение в просоциално поведение

В изследване на Арънфрийд и Паскал (1965) се доказва, че деца могат да

бъдат обучени на алтруистични действия, носещи удоволствие за друг и имащи

за последица лична загуба за тях самите.

Макар че просоциалното поведение се оказва последователно в различни

случаи - за ранната възраст - неговото проявление все пак зависи от

конкретната ситуация. /Напр.: Деца, които се държат просоциално - помагат

на другите, разделят с тях вещите си, състрадателни са - но в опред.

ситуации могат да се държат агресивно... За да си извоюват лидерски

позиции или авторитет сред връстниците си – децата понякога използват

вербалната и физическа агресия наравно с мирните средства за

утвърждаването на правата си. С течение на времето те се учат да

раграничават едните от другите...

Върху просоциалното поведение на децата влияние оказва

алтруистичното поведение на техните родители, а така също и отношението им към децата. Положителна роля могат да окажат подходящите телевизионни

програми и книгите. Емпатията също прераства в просоциално поведение...

/Пример: 4г. момченце наблюдава по телевиз. предаване състоянието на

семейство след пожар. Виждайки, че негов връстник плаче за загубената си

любима играчка - казва на баща си, че иска да му изпрати своята.../

Ефектите на просоциалното моделиране при малки деца, които трябва да се

грижат за "болно" дете са изследвани от Р. Грей и М. Пиро през 1984г. в

Канада. Три различни групи са подложени на различни видове моделиране:

1. афективно и обгрижващо поведение;
2. обгрижващо поведение
3. афективно неутрално моделиране.

Въпреки че децата почти не показват афективно/нежно поведение, когато са

тестирани, съществувало високо, но не силно разграничено ниво на

обгрижване и в трите групи. Първата група обаче показвала повече

генерализирана грижа от втората и третата групи. Съществува и връзка между диспозицията на децата да са привързани и нежни и последвалото поведение на обгрижване. Този експеримент показва, че децата могат да действат със сложно просоциално поведение много повече, отколкото се е смятало преди.